

Květoslav Growka

FRANZ PESCHEL, PROFESOR GYMNÁZIA V JESENÍKU, TURISTA, MUZEJNÍK A „TRADITIONSTRÄGER“

Abstract

In the life story of a Silesian native, Franz Peschel (1889–1968), professor and director of the grammar school in Jeseník, a tourist and a museum worker, we look for the reasons why this educated man succumbed to the Nazi ideology during the Sudeten crisis of 1938 and voluntarily joined the army during World War II. After moving to Germany, he returned to cultivated work in education and the federal life of the Sudeten Germans, for which he was called a “tradition bearer” (“Traditionsträger”).

Abstrakt

Im Werdegang des schlesischen Landmannes Franz Peschel (1889–1968), Professors und Direktors des Gymnasiums in Freiwaldau / Jeseník, Wanderers und Museumsarbeiters, suchen wir nach den Gründen, warum dieser ausgebildete Mensch während der Sudetenkrise im Jahr 1938 der nazistischen Ideologie unterlag und während des Zweiten Weltkriegs freiwillig in die Armee einrückte. Nach der Aussiedlung nach Deutschland kam er zu seiner kultivierten Wirkung im Schulwesen und zum Vereinsleben der Sudetendeutschen zurück, wofür er als Traditionsträger bezeichnet wurde.

Keywords: Silesia, Sudetenland, tourism, museums, Nazism, World War, Franz Peschel

Schlüsselwörter: Schlesien, Sudeten, Tourismus, Museumswesen, Nazismus, Weltkrieg, Franz Peschel

Pokud máme k dispozici dostatek písemných pramenů, lze dobře sestavit biogram osobnosti určený do slovníkové příručky. V případě Franze Peschela české slovníkové heslo již existuje.¹ V tomto případě jde o přístup historického pozitivismu, kdy vedle sebe položíme doložitelná fakta, aniž bychom je sami interpretovali. Lze tak ale skutečně poznat danou osobnost? Nepředkládá se nám tak jen pouhá šablona, v níž bude čtenář vážit na jedné straně kulturní zásluhy jmenovaného a na druhé straně jeho nacistické angažmá? „*Nejde totiž ani tolik o hodnocení či dokonce odsouzení minulých aktérů, ale o pokus cítit se do jejich situace a vytušit obrysy dilemat, jimž museli čelit, problémů, které si často sami způsobili. /.../ Nelze rekonstruovat v úplnosti situaci, která se stala, a nelze obnovit ani vnitřní svět našeho hrdiny, který do ní vstupoval, v ní se orientoval a rozhodoval.*“² Tento úkol je však, přiznejme to nahlas, nad naše síly, protože množina pramenů k Peschelově osobnosti se opírá jen o prameny úřední povahy do roku 1945 na straně jedné a vlastní životopis a oslavné novinové články k životním jubileím jmenovaného po roce 1945 na straně druhé. A jak formuloval historikovu práci Vilém Prečan „*když historik dělá heuristiku, chodí do archivů, čte práce kolegů, porovnává své poznatky se zahraničím, zpovídá pamětníky*“³, což je – co se týče orální historie – s odstupem takřka 70 let již nereálné.

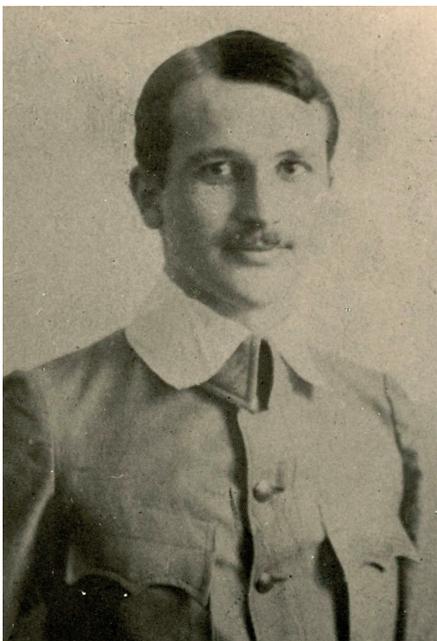
*

Franz Peschel se narodil jako syn řídicího učitele 16. 4. 1889 v Mikulovicích (okr. Jeseník). Navštěvoval gymnázium ve Vidnavě (1901–1909), kde odmaturoval s vyznamenáním a poté do r. 1914 studoval němčinu a francouzštinu na vídeňské univerzitě. Během studií si

1 Biografický slovník Slezska a severní Moravy. NŘ, sešit 5. (17.), Ostravská univerzita, Ostrava 2004, s. 114–115.

2 Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*, Praha 2012, s. 18.

3 Kateřina PERKNEROVÁ, *Minulost je bitevním polem současnosti*, Deník, 1. 6. 2013, s. 11.



Obr. 1: Franz Peschel po návratu z Ruska 1920.

Reprofoto, archiv autora.

v Szatmar-Nemery a Krems a.d. Donau se vrátil v červnu po třetí do polní služby ke svému prapore, který spolu s maďarskými honvédy a malými bulharskými jednotkami bojoval u Sinkova mezi řekami Dněstr a Sereth u rumunských hranic. Při bajonetovém útoku své čtyři zajali 42 ruských vojáků, za což byl Peschel 5. 9. 1915 navržen velitelem praporu na zlatou medaili Za statečnost.⁴ Již 7. září bojoval u Viniatince a při ruském protiútku následujícího dne byl zraněn a padl do zajetí.

Ocitl se v zajateckém lágru v Stretensku na Sibiři. O tomto období víme velice málo, jen to, že zajatci provozovali divadlo, koncerty, vzdělávali se. Po říjnové revoluci 1917 byli propuštěni a v roce 1918 se pokusili při probíhající občanské válce v Rusku dostat na západ, ale byli zadrženi Kolčakovými legionáři a opět internováni. Několik jeho kolegů se přidalo k legioná-

přivydělával výukou dětí v urozených rodinách, např. v rodině von Weißenthurn. Složil zkoušky z filozofie a přísně rigorózní a 10. července byl promován na doktora filozofie „Sub Auspiciis Imperatoris Franz Josef I.“⁴. Po promoci měl vyhlédnuto místo profesora němčiny v Nancy (Francie), ale nejen jemu změnila osud 1. světová válka. Brancem byl povolán roku 1910 a již 2. 8. 1914 musel nastoupit vojenskou službu u opavského pěšího pluku č. 1 Kaiser a s ním šel 6. září jako jednorozční dobrovolník v 3. pochodovém praporu do pole. Jeho pluk byl v bitvě na Nidě 21. 12. 1914 takřka rozprášen, poté v Benešově složil u náhradního tělesa důstojnické zkoušky. 19. března následujícího roku táhl s 9. pochodovým praporem do východní Haliče pod velením gen. Karla von Pflanzer-Baltina.⁵ Byl velitelem 1. čety 16. praporu pod velením rytmistra von Merkla. Prošel boji u Bystrice v okrese Nadworna, v květnu se účastnil průlomu u Gorlice. Při útoku na Maydamhöhe ve dnech 16. – 15. 5. 1915 byl v hodnosti důstojnického čekaitele kadeta-šikovatele poprvé raněn a vyznamenán stříbrnou medailí Za statečnost 2. třídy. Po vyléčení v lazaretu



Obr. 2: Franz Peschel na oslavách 50. výročí založení MSSGV.

SOKa Jeseník, Sbirka obrazového a fotografického materiálu, neinventarizováno.

řům vedeným Lvem Prchalou.⁷ Peschel se stal uměleckým vedoucím divadla, které pak bylo převzato Sověty. Podařilo se mu získat doklady a přeložení do divadla v evropské části Ruska. Snažil se dostat do Rumunska, ale uvízl jen v Oděse, kde se živil jako kulíšák. Následovala další anabáze na sever do Petrohradu, kde údajně docházelo k výměně válečných zajatců. S námahou dorazil do Moskvy, kde byl zaregistrován Červeným křížem a přes Estonsko odjel v jednom transportu do Narvy, kde došlo k výměně zajatců. Do již nového státu, Československa, se vrátil až v září 1920!⁸

Po návratu z Ruska bydlel zpočátku ve Vidnavě a byl přijat jako suplent na gymnázium, chyběla mu totiž nostrifikace jeho vzdělání. Zde se oženil s Annou Jungovou a narodil se jim první syn.⁹ Dne 3. 9. 1924 se přestěhovali do Jeseníku, kde se jim narodil druhý syn Wolfgang

4 Sub auspiciis je starobylá forma slavnostní promoce, při které je vynikajícímu absolventovi udílen akademický titul pod patronátem hlavy státu. Ta se sice promoce většinou účastní jen prostřednictvím svého zástupce, ale svou záštitou vyjadřuje ocenění studijních úspěchů promovanému.

5 O něm Radoslav TURIK, *Generalplukovník Karl Freiherr von Pflanzer-Baltin*, <https://www.valka.cz/13741-Generalplukovník-Karl-Freiherr-von-Pflanzer-Baltin>, citováno ke dni 23. 4. 2020.

6 Dle jím uváděných údajů měl nárok na udělení Karlova vojenského kříže za nejméně tříměsíční nasazení na frontě, medaili Za zranění a k 1. 1. 1916 povýšení do hodnosti poručíka. Viz kopie životopisu a vojenských dokladů v archivu autora.

7 Peschel ho osobně znal, když Prchala ve Frýdku navštěvoval německou měšťanku, a jeho tehdejší učitel prof. Othmar Kandler byl Peschelovým kolegou. Lev Prchala (1892–1963) padl v roce 1916 do ruského zajetí a o rok později vstoupil do čs. legie v Rusku. Do vlasti se vrátil jako velitel 3. střel. divize v hodnosti plukovníka. V čs. armádě postupoval až do nejvyšší hodnosti arm. generála (1936) a dosáhl funkce zemského vojenského velitele v Košicích. V lednu 1939 se stal ministrem autonomní vlády na Podkarpatské Rusi. Z protektorátu odešel přes Polsko do Francie a Velké Británie. Vystupoval jako kontroverzní politik a stál v opozici proti prezidentu Benešovi. Po roce 1945 se do vlasti již nevrátil. Hodnost arm. gen. mu byla odňata. Viz Jaroslav LÁNÍK – Miloslav ČAPLOVÍČ – Jiří RAJLICH (edd.), *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*, Praha 2005, s. 239–240.

8 Josef EHRlich, *Dr. Franz Peschel zum 65. Geburtstag*, *Alt Vaterbote* 7/2, 1954, s. 242–244; Franz KIEGLER, *Zwei Goldene Doktorjubiläen*, *Alt Vaterbote* 18/1, 1965, s. 132–134; *Lehrer und Schüler*, in: *Die Freiwaldauer Oberschulgemeinschaft. Geschichte des deutschen Staats-Reform-Realgymnasiums und der Oberschulen für Jungen und Mädchen in Freiwaldau-Gräfenberg, Ost Sudetenland*, [Kirchheim u. Teck 1959], s. 99–101.

9 Anna Marie Jungová, * 11. 2. 1892 ve Vidnavě; syn Peter * 1. 5. 1924 ve Vidnavě; viz Státní okresní archiv Jeseník (dále SOKa Jeseník), Sbirka evidenčních karet okresu Jeseník.

Rudolf.¹⁰ Nejprve 21. 12. 1920 složil zkoušky pro výuku jazyků (němčina, francouzština) na středních školách a od 1. 11. 1921 učil jako provizorní profesor (Assessor - čekatel) na Státním reformním reálném gymnáziu v Jeseníku.¹¹ Roku 1925 získal definitivu ad personam a po smrti prof. Springse roku 1932 obsadil systemizované místo. Od října 1938 do 17. 1. 1939 byl ředitelem gymnázia. Vedle němčiny a francouzštiny vyučoval též kreslení, češtinu a tělocvik. Zároveň v roce 1923 složil zkoušky z knihovnictví a zapojil se do přípravy školské reformy a vzdělávání v demokratickém duchu. Přednášel, pořádal výstavy prací žáků, organizoval hudební a divadelní představení, získával prostředky na vybudování velké žákovské knihovny. Za dobu svého pobytu v Jeseníku vydal několik učebnic, např. Dějiny liturgie (Liturgiegeschichte) či Německou čítanku (Deutsch-Lesebuch) a psal vlastivědné články do mnoha periodik. V roce 1937 se stal vedoucím Okresního vzdělávacího výboru a knihovním radou pro Moravu a Slezsko se sídlem v Opavě. Dne 27. 2. 1938 byl členem delegace u prezidenta Beneše, která v Praze vyjednávala lepší finanční podmínky pro německé školství.

Dr. Peschel sehrál velkou roli jako funkcionář Moravsko-slezského sudetského horského spolku (Mährisch-schlesischer Sudetengebirgsverein, MSSGV) se sídlem v Jeseníku. Vzhledem k tomu, že státní hranice mezi Československem a Německem netvořila neprostupnou překážku pro návštěvníky Jeseníků, mohl spolek - i prostřednictvím svých mnoha sekcí - propagovat horskou turistiku jak v různých periodících, tak v samostatných publikacích. Například dubnové číslo měsíčníku Der Oberschlesier z roku 1930 doprovázel samostatný sešit (spíše však sborník), který pod patronací MSSGV a redakcí dr. Peschla přinesl hodnotné informace pro návštěvníky Jeseníků.¹² Sám do něj přispěl několika články zaměřenými prakticky, např. na zimní turistiku,¹³ či teoretickým příspěvkem o názvu Gesenke,¹⁴ z něž byl odvozen český ekvivalent Jeseníky, a zejména novátorskou souhrnnou studií o lidové kultuře v Jeseníkách.¹⁵ Ta podávala nezastřenému čtenáři srozumitelně pojednané informace o lidovém léčitelství, zvycích a mravech, o pohádkách a pověstech, o lidovém kroji a stavbách. Samostatně pak představil, bohužel bez obrazových příloh, lidové umění počínaje řezbářstvím, malovanými obrázky na skle a ilustracemi modlitebních knih, přes lidové hry, písňe a pořekadla po staré tance. Dílčí studii pak věnoval hudebnímu životu.¹⁶ Téma lidové kultury dr. Peschel zpracoval i pro knihu o Slezsku vydanou v témže roce Svazem sudetoněmeckých samosprávných těles.¹⁷

Když v březnu 1938 vyšla v Zábřehu na Moravě vlastivědná kniha o „horských okresech“, přispěl do ní dr. Peschel hned třemi články: o Vincenzi Priessnitzovi, Jeseníku – perle Sudet a Sanatoriu Altvater.¹⁸

Dr. Peschel se vedle Priessnitze zajímal o další významné osobnosti Jesenicka, např. při příležitosti 70. narozenin básníka Viktora Heegera (1858–1935) napsal oslavný článek, který doprovázela fotografie básnickovy busty, v sádře provedená Engelbertem Kapsem.¹⁹

Franz Peschel patřil k předním funkcionářům MSSGV.²⁰ Dne 5. 6. 1924 se stal místopředsedou jeho jesenické sekce, od 26. 5. 1925 byl místopředsedou ústředí MSSGV a 12. 9. 1925 byl pověřen řízením redakce Altvateru, tiskového orgánu MSSGV, což bylo potvrzeno na valné hromadě spolku 11. 10. 1925. Jako první pod jeho redakcí vyšlo číslo 12/1925. Od ledna 1926 byl předsedou MSSGV a dne 16. 9. 1928 si vyměnil post s gymnaziálním kolegou prof. Ludwigem Kriestem, který byl tajemníkem spolku. Pod Peschelovým předsednictvím se podařilo částečně zbavit spolek obrovských dluhů, které ho tížily ještě od výstavby věže na Pradědu. Začal rovněž přestavbu chaty na Šeráku (1927) a téhož roku i opravu věže na Pradědu. Dne 7. 7. 1931 během oslav 50. výročí založení spolku se na Kriestemův návrh stal čestným členem MSSGV a v témže roce i Slezského sudetského horského spolku (SSGV) se sídlem v Nise. Z důvodu velké pracovní vytíženosti opustil 12. 11. 1932 místo tajemníka. K aktivní spolkové činnosti se ale zakrátko vrátil: již 13. 5. 1933 se stal předsedou sekce v Jeseníku a od 24. 9. t. r. byl zástupcem tajemníka spolkového ústředí.²¹ Podotkneme, že v této činnosti pokračoval i po odsunu do Německa, kde byl spolek MSSGV v Kirchheimu u. Teck obnoven.²²

Kromě toho byl v letech 1907–1938 členem Turnvereinu, dále členem Svazu Němců (Bund der Deutschen) a Německého kulturního svazu (Deutscher Kulturverband), hospodářem Zemského svazu pro cizinecký ruch (Landesverband für Fremdenverkehr).

Třicátá léta byla pro dr. Peschela vůbec nejneproduktivnějším obdobím. Jako radní se v zastupitelstvu města Jeseníku zasadil o vybudování pomníku padlým v 1. světové válce²³ a Goethovy lavice²⁴ v parku. Výrazně zasáhl i do muzejní práce v Jeseníku. Muzeum původně sídlilo v budově tzv. Pedagogia naproti gymnázia. Rozšiřování sbírkového fondu, především formou darů občanů, si vynutilo hledat nové místnosti. Dr. Peschel inicioval přemístění městského muzea do Vodní tvrze v Jeseníku, kde převzal v roce 1932 funkci kustoda.²⁵ Jeho zásluhou došlo k vytvoření nových muzejních expozic. Vedle již tradiční - k dějinám města, dokladů hmotné kultury a lidové kultury - zde byla nainstalována také trvalá výstava geologie regionu a v blízkosti tvr-

10 Wolfgang Rudolf * 16. 2. 1928 Jeseník; od 12. 3. 1935 bydleli na Ziegenhalstrasse 8, viz SOKa Jeseník, Sbirka evidenčních karet okresu Jeseník.

11 O něm naposledy: Rudolf OHLBAUM, *Persönlichkeiten*, in: R. Fochler (ed.), *Freiwaldau-Gräfenberg. Die Kurstadt im Altvatergebirge und die Dörfer im Oberen Bielethal. Ein Heimatbuch*, Kirchheim u. Teck 1987, s. 269–270; Günter BUCK, *110 Jahre Altvater - sechs Schriftleiter*, Altvater 1992/2, s. 91; Petr MÜLLER, *Medailonky vlastivědných pracovníků*, V. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Sborník referátů, Jeseník 2005, s. 67.

12 *Altvater. Das Altvatergebirge als wertvolles Wanderziel*. Beiträge zur Vertiefung der freundschaftlichen Beziehungen zu Land und Leuten des Altvatergebietes. Verlag Der Oberschlesier, Oppeln 1930.

13 *Bergwinterfahrt*, Altvater, s. 14–17.

14 *Von Namen „Gesenke“*, Altvater, s. 19–22.

15 *Volkskunde des Altvatergebietes*, Altvater, s. 37–52.

16 *Musikalisches Leben*, Altvater, s. 81–85.

17 *Schlesische Volkskunde*, in: R. Lodgmann – E. Stein STEIN, *Schlesien (Tschechoslowakei)*, Berlin-Friedenau 1930, s. 54–72.

18 *Freiwaldau. Gerichtsbezirke Freiwaldau, Jauernig, Weidenau und Zuckmantel*, Hohenstadt 1938, s. 48–51; 69–74; 110–114.

19 *Viktor Heeger, ein schlesischer Heimatdichter*, Deutsch-mähr.-schles. Heimat 9/10, 1928, s. 315–318. O E. Kapsovi viz jeho heslo In: *Osobnosti Olomouckého kraje 1850–2008*, Olomouc 2008, s. 53–54.

20 *Altvater* 1924/7, s. 4; 1925/8, s. 1, 1925/10, s. 4, 1925/11, s. 5; 1928/10, s. 3; 1931/6–7, s. 3; 1932/11, s. 5; 1933/5–6, s. 3; 1934/1–2, s. 3; 1941/5–6, s. 4–5, 1941/9–10, s. 3, 6.

21 Marcin DZIEDZIC, *Morawsko-Śląskie Sudeckie Towarzystwo Górskie 1881–1945*, Wrocław 2006, s. 418–419.

22 Peschel obdržel v roce 1951 Čestný stříbrný odznak svazu Verband der deutschen Gebirgs- und Wandervereine se sídlem ve Stuttgartu a Zlatý čestný odznak MSSGV.

23 Jaromír INDRA, *Válečné pomníky v Jeseníku*, Jesenicko. Vlastivědný sborník 10, Jeseník 2009, s. 36–41.

24 Bohumila TINZOVÁ, *Akademičský sochař Paul Stadler*, Jeseník. Město a lázně. Měsíční zpravodaj 2005/7, s. 20–22.

25 Michaela NEUBAUEROVÁ, *Z dějin muzejní práce na Jeseníku*, V. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Sborník referátů, Jeseník 2005, s. 11–13.

ze nechal zřídit alpinárium. Podařil se mu i velký stavební zásah, který přispěl ke kultivaci okolí muzea: v říjnu 1934 opravil Ing. Ferdinand Lulei příkop okolo tvrze nákladem 470,80 Kčs.

Z funkce správce muzea začal dr. Peschel cíleně spolupracovat též s jinými muzei a institucemi, zejména navázal kontakt s ředitelem opavského muzea E. W. Braunem, jemuž Peschel zaslal vzpomínku na dílny a jejich mistry, kteří se profesionálně živili malováním obrázků na skle.²⁶ Ke zvýšení úrovně činnosti muzea, které přestalo být jen shromažďovatelem exponátů, přispělo jmenování dr. Peschela výnosem Ministerstva školství a kultury v Praze ze dne 3. 12. 1935, č.j. 144.655 konzervátorem Státního památkového úřadu v Brně pro okres Jeseník s dobou účinnosti do 31. 12. 1938. Vzhledem k změně poměrů však požádal 9. 9. 1938, že po ukončení funkčního období již netrvá na jeho obnovení. Ale i za dvouleté působení vykonal dr. Franz Peschel spoustu drobné, leč užitečné práce, jejíž obsah známe pouze obrysově na základě dochované korespondence s brněnským ústředím.²⁷

V květnu 1936 se P. Peschel obrátil na Státní památkový ústav pro Moravu a Slezsko v Brně (SPÚ) s upozorněním, že ve farním kostele Nanebevzetí P. Marie v Jeseníku se nacházel pozdě gotický reliéf, který „byl zavlečen do Krakova“. Přednosta SPÚ ho pověřil, kdyby mohl zjistit bližší podrobnosti, či existuje-li fotografie. Jeho informace vycházela z dopisu od ředitele opavského muzea (Kaiser Franz Josef-Museum für Kunst und Gewerbe) dr. E. W. Brauna z 24. 4. 1917 adresovaného Adolfu Kettnerovi, kde autor píše, že v Krakově krátce viděl u jedné hraběnky dva gotické dřevěné reliéfy – Zmrtvýchvstání Krista (1498), druhý ze stejné doby zobrazoval Kristovo rozloučení s matkou. Údajně je před mnoha lety z jeseníckého kostela získal nějaký polský návštěvník gräfenberských lázní.²⁸ Dr. Peschel prošel všechny farní písemnosti a žádné indicie nenalezl. Hledal alespoň jméno tohoto lázeňského hosta, jímž mohl být hrabě Josef von Mieroszewski z Krakova, který do Jeseníku přibyl 4. 5. 1891. Ten skutečně prodal do muzea v Krakově dva reliéfy, které ale pocházely z Friedlandu a nikoli z Freiwaldu!²⁹

V roce 1937 se dr. Peschel zúčastnil dvoudenní porady konzervátorů v Brně, kde se mohl seznámit i se zkušenostmi a požadavky kolegů z jiných okresů. Rozsah práce konzervátora, kterou vykonával pochopitelně mimo vlastní zaměstnání, byl značný. Tehdy vypukla v Jeseníku malá kauza ohledně stromů. Místní okrašlovací spolek chtěl zlikvidovat řadu stromů ve městě. Státní památkový ústav musel z jeho podnětu v prosinci 1937 zakročit a určit stromy, které mají nárok na ochranu jako důležitá přírodní památka, jmenovitě: staré lípy v prostranství před vodní tvrzí, dvě staré lípy na starém hřbitově, stojící na bývalém Priessnitzově hrobě a kaštiny s javory na náměstí Svobody. Všechny stromy se tak podařilo zachránit a vydržely vesměs až do počátku 21. století.

V lednu 1938 řešil ochranné podmínky na velkostatku v Kobylé n. Vidnavkou, na jehož parcelách se nacházely bludné balvany. Následně zpracoval formou dotazníků zaslanych z mini-



Obr. 3: Morový sloup v Jeseníku, 1941.
SOka Jeseník, Sbirka obrazového a fotografického materiálu, neinventarizováno.

26 Michaela NEUBAUEROVÁ, *Sbirka malovaných obrázků na skle slezské provenience ve sbírce Vlastivědného muzea Jeseníka*, XII. svatováclavské mezinárodní setkání v Jeseníku. Slezská lidová kultura a kultura lidu na Jeseníku, Jeseník 2012, s. 50. Dopis dr. Peschela (sign. N 5726/7/16) se nachází v archivu Národopisného oddělení Slezského zemského muzea v Opavě ve fondu E.W. Brauna.

27 SOka Jeseník, Sbirka archiválií různého původu, kart. 9, inv. č. 175; fond Městského muzeum Jeseník, kart. 1, inv. č. 30.

28 Viz SOka Jeseník, fond Městského muzeum Jeseník, kart. 1, inv. č. 28.

29 Zpráva dr. Peschela k č.j. 1145/36 z 15. 1. 1937, viz SOka Jeseník, fond Městského muzeum Jeseník, kart. 1, inv. č. 30.

sterstva školství a národní osvěty seznamy přírodních památek a památných stromů na okresu Jeseník. Seznam si vyzádal i dr. Karel Černohorský, vedoucí Zemského muzea v Opavě.

V březnu 1938 byl upozorněn, že denní tisk přinesl zprávu, „že na hradisku v lese u Frývaldova byly při vykopávkách zjištěny nástroje a nádoby, snad měděné, které byly odevzdány do místního muzea“. Bohužel k této události chybí jakékoliv prameny.

Dlouhodobou pozornost věnoval dr. Peschel i jedné z mála dochovaných architektonicky kvalitních staveb v Jeseníku z roku 1782, rokokovému domu č.p. 176 (dnes známému pod názvem „Katovna“), který by si dle něj zasloužil ochranu. V domě žila spolu s dalšími nájemníky rodina zahradníka Theodora Pfütznera, který požádal prostřednictvím okresního konzervátora ministerstvo školství o subvenci na opravu střechy. Přislíbeno bylo 2 tisíce Kčs za podmínek, že bude zachována šindelová střecha a nebude nahrazena eternitem.

Dále se dr. Peschel zasazoval o restaurování sloupu sv. Trojice a obou soch sv. Jana Nepomuckého. Hlavně sloup sv. Trojice chátral. Koncem listopadu 1937 komise na místě rozhodla, že zasypaná spodní část sloupu bude místním kameníkem rozebrána, a sloup bude posazen na nový betonový základ. Po odborné konzervaci, včetně plastiky, měl být sloup znovu sestaven, přičemž spojení jednotlivých dílů by se provedlo bronzovými čepy, nikoli železnými. U obou soch sv. Jana Nepomuckého se zásah měl omezit na odstranění zbytků olejových nátěrů a umrtvení nánosů řas a vytvoření splávků na odtok vody. K restaurátorskému zásahu podal nabídku známý brněnský sochař a medailér prof. Karel Korschann,³⁰ ale jeho nabídka byla příliš vysoká, a proto byl doporučen též brněnský sochař a štukatér Antonín Zeithamer. Dr. Peschel zvažoval sochaře Josefa Obetha³¹ z Velké Kraše; rozhodnout měla skutečně nižší nabídka. Dále upozornil, že by se mělo rozhodnout o přestěhování sloupu, který se nacházel na pozemcích firmy Regenhart & Raymann, na místo, kde by nebyl ohrožován provozem na silnici. Našel nové místo na pozemcích města při zahradě kláštera voršilek. Památkový úřad s tím souhlasil a požádal ministerstvo o udělení subvence, protože rozpočet na opravu a přemístění činil 5.800 Kčs. A vzhledem k tomu, že sochař Zeithamer neměl jinou práci v blízkosti Jeseníku, akceptoval přednostu úřadu ing. Stanislav Sochor návrh, že oprava bude provedena spolehlivým odborníkem z okolí. Připomenuto ještě bylo, že obě lípy, mezi nimiž sloup stál, musí být zachovány.

Politická krize v Československu od jara do podzimu 1938 znamenala, že úkoly památkové péče v okrese Jeseník se dostaly na vedlejší kolej. Výše uvedená památka zůstala na svém místě. Nástup Hitlera v sousedním Německu zradikalizoval značnou část německého obyvatelstva ČSR, což nakonec vedlo k cílené konfrontaci se státní mocí. Henleinova Sudetoněmecká strana se pro politiku nacistů stala výtečným nástrojem vedoucím k rozbití Československa a revizi výsledků 1. světové války.³² Dnes víme, že „sudetská karta“ zamíchala světovou politikou západních mocností, bláhově si myslících, že tím uhájí v Evropě mír. Opak byl pravdou a 2. světová válka to prokázala. Sudetští Němci v Československu se též bláhově domnívali, že příklonem k nacismu, jemuž dali přednost před staletými prověřeným slezským patrioti-

smem,³³ a připojením k Velkoněmecké říši si polepší. Opět byl opak pravdou a draze za to zaplatili.

I dr. Franz Peschel prošel touto životní etapou. Když odešel v roce 1937 do penze ředitele gymnázia dr. Franz Eigel,³⁴ nastoupil F. Peschel 1. srpna na jeho místo. Musel se vyrovnávat nejen s ekonomickými problémy gymnázia, ale i politickými tlaky – státní moci na jedné straně a sudetoněmecké partaje na straně druhé. I když se s odstupem času zdá, že se mu to díky diplomatické obratnosti dařilo,³⁵ nebyla situace udržitelná, ve škole - jak mezi učiteli, tak žáky - to vřelo. Sám na tuto dobu po válce vzpomínal velmi „výběrově“: „1934 jsem byl i radním ve Frývaldově, ale henleinovského hnutí jsem se neúčastnil. Volbu starostou jsem odmítl, protože jsem nechtěl být nevěrný mému vlastnímu povolání učitele. Proto jsem při převratu 1938 dostal špatný posudek nár. soc. strany a musel opustit město, kde jsem byl v posledním roce jmenován ředitelem vyšší střední školy.“³⁶ Dochované archivní materiály hovoří odlišně.

*

I ředitel Peschel vstoupil 27. 4. 1938 do SdP (č. legitimace 996.386), a proto nebyl z politických důvodů pro československé ministerstvo školství vyhovující a byl k 1. září 1938 z funkce odvolán. Po vyhlášení stanného práva, kdy již v severní části okresu Jeseník úspěšně probíhal puč jednotek freikorpsu, uprchl Peschel 24. 9. 1938 do Nisy, kde německé branné moci předal cenné informace o rozmístění československých jednotek a ujal se úkolu provést německé jednotky lesními cestami do týlu československé armády. Proto byl okamžitě zařazen do freikorpsu.³⁶ Byl za to Adolfem Hitlerem vyznamenán Pamětní medailí 1. 10. 1938, zřízenou k ocenění aktivních účastníků rozbití Československa, a k 1. 11. 1938 byl převeden do NSDAP (č. legitimace 6.578.881). Peschel se po připojení Sudet k Říši vrátil do funkce ředitele gymnázia, ale jen do 17. 1. 1939, kdy byl přeložen na oddělení pro vyšší školy vládního obvodu Opava v rámci Říšské župy Sudety, kde mj. vykonával dozor nad památkami, archivy, muzei, knihovny aj. ve východní části sudetské župy.³⁷ Profesně postoupil, podle říšských směrnic byl 1. 5. 1941 jmenován vrchním školním radou.

Proto přestal být redaktorem Altvateru, posledním číslem pod jeho redakcí bylo 3-4/1939. Dne 29. 2. 1940 byl jmenován předsedou sekce MSSGV v Jeseníku. Od 1. 8. 1940 již bydlel v Opavě³⁸ a v předsednictví se tudíž vzdal. 27. 4. 1941 byl jmenován členem vedení MSSGV

33 Poznámenejme však, že československé státní moci byl zemský patriotismus rovněž na obtíž, přednost měl nacionalismus, který politici využívali k populistickým kampaním. A tato situace trvá vlastně dodnes!

34 O něm viz *Direktoren und kommissarische Leiter*, in: Die Freiwaldauer Oberschulgemeinschaft. Geschichte des Deutschen Staats-Reform-Realgymnasiums und der Oberschulen für Jungen und Mädchen in Freiwaldau – Gräfenberg, Ostsudetenland, Kirchheim unter Teck 1959, s. 101–103.

35 Kolektiv, *80 let gymnázia v Jeseníku. 80 Jahre Gymnasium in Freiwaldau*, Jeseník 1993, s. 13.

36 „Major Gebhart empfing uns und Peschel machte ihm seine Angaben. Eine neue Artilleriestellung sei unterhalb des Altvaters ausgebaut worden, welche die Gablerstrasse und die Wegkreuzung bei Karlsbrunn bestrichte. Ebenso meldete er die Stellungen der Artillerie in Böhmischdorf und Buchelsdorf und die der schweren Maschinengewehre bei Freiwaldau, die Länge der zerstörten Bahnstrecke und die beschädigten Viadukte. ... Dr. Peschel erklärte sich bereit, da er alle Wege im Walde um Freiwaldau genau kenne, ein ganzes Regiment ungesehen von den tschechischen Truppenteilen in Obersaubsdorf und Sandhübel, sowie Setzdorf Winter ihren Rücken nach Freiwaldau zu führen.“ Prohlášení dr. Franze Millera, ředitele okresní pojišťovny, na nějž se F. Peschl v Nise obrátil, aby ho dovedl ke zpravodajské službě; 24. 3. 1939, viz SOKA Jeseník, fond NSDAP – okresní vedení Jeseník, kart. 63, inv. č. 25.

37 Referent Abt. II B, SOKA Opava, fond NSDAP - okresní vedení Opava, kart. 429, inv. č. 43.

38 Bydleli na Ensgasse 31.

30 O něm viz Petr HAIMANN, *Slovník autorů a zhotovitelů mincí, medailí, plaket, vyznamenání a odznaků se vztahem k Čechám, Moravě, Slezsku a Slovensku (1505–2005)*, Praha 2006, s. 225–227.

31 Bohumila TINZOVÁ – Marian ČEP, *Sochař Josef Obeth (1874–1961). Život a dílo*, Opava 2008, 192 s.

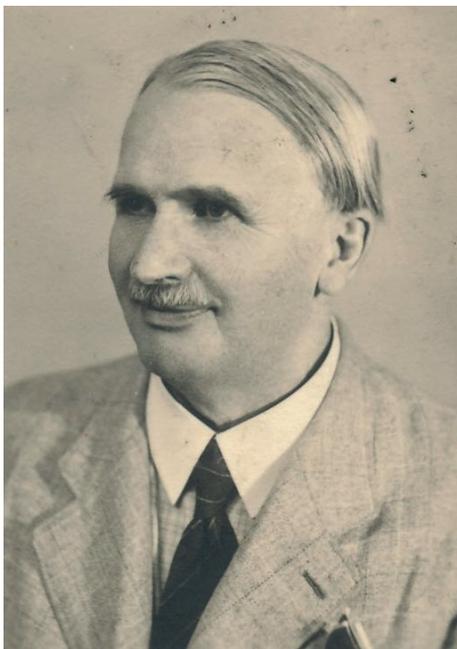
32 Jana HRADILOVÁ, „Domů do Říše!“ Rok 1938 na Jesenícku ve světle literatury a pramenů SOKA Jeseník, VIII. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku 2008. Sborník referátů, Jeseník 2008, s. 19–41, http://www.archives.cz/web/resources/soka_jesenik/domu_do_rise.pdf, citováno ke dni 14. 8. 2020.

jako zástupce tajemníka, téhož dne obdržel na návrh jesenické sekce Zlatý čestný odznak MSSGV.

Pravdou ovšem je, že nacistické úřady pochybovaly o plné Peschelově loajalitě, když připomínaly jeho předválečné členství v Něm. křesťansko-sociální straně lidové (DCV), kterou zastupoval v městské radě Jeseníku, úzké vazby na vratislavské arcibiskupství a spolupráci s českými institucemi „im Sinne der Beneš-Aera“ při ochraně památek.³⁹ Dr. Peschel dopisem z 5. 4. 1939 podrobně a velmi emocionálně tyto pochybnosti vyvracel, že byl vždy loajální německé věci, nebyl členem DCV a jeho práce pro město Jeseník a školu byla vedena vždy odborným zájmem o jejich prosperitu v těžkých dobách.⁴⁰ Během války pak nevyvíjel ve straně výraznou politickou činnost, jen navštěvoval schůze a politická školení.

Po smrti nejstaršího syna 31. 7. 1941 se dobrovolně přihlásil do armády a v roce 1941 se s wehrmachtem ocitl znovu v Rusku. Sloužil na velitelství Jih se zvláštním úkolem zajišťovat obilnárství na Ukrajině.

V březnu 1942 byl přeložen na pobřeží Lamanšského kanálu, kde v St. Omeru sloužil v hodnosti poručíka na velitelství protivzdušné obrany a působil jako tlumočnický u polního četnictva. Služba zde pro něj byla velmi vyčerpávající, protože se v tomto regionu nacházela základna raket V1, která byla vystavena anglickým náletům. Po zranění obou očí se léčil ve vojenském lazaretu v Lille. V roce 1943 byl přeložen na velitelství do Vratislavi (Breslau), kde dohlížel na výuku tlumočnicků. Byl vyznamenán Válečným záslužným křížem s mečí. Nakonec jako neschopný vojenské služby byl propuštěn a 15. 3. 1944 nastoupil do Liberce do vládních orgánů sudetské říšské župy k říšskému místodržiteli jako referent pro školení Luftwaffe, což ho zaměstnávalo „od Leuna po Katovice a od Semmeringu po Baltské moře“. 9. května 1945 byla služebna zrušena a úřady ve velkém zmatku prchaly. Peschel se vmísil mezi ukrajinské dělníky, jejichž jazyku částečně rozuměl, a vrátil se do Jeseníku z Opavy, která se stala pevností, jež měla odolat útoku Rudé armády.⁴¹ Jeho rodina zde již nebyla. Syn sloužil u letectva, Peschelovým přičiněním byl přeložen jako pěšák k tankistům, padl do ruského zajetí, byl internován v Jindřichově Hradci a při útěku z něj byl těžce zraněn.



Obr. 4: Dr. Franz Peschel v roce 1956.

Reprofoto, archiv autora.

Osvobození Československa a jeho obnovení v předválečných hranicích přineslo německé menšině tvrdé zúctování na základě kolektivní viny a celoživotní trauma.⁴²

Po odsunu spolu se ženou i synem v květnu 1946 přes sběrné středisko MUNA v Mikulovicích do Horního Bavorska získal dr. Peschel 1. 11. 1946 místo pomocného učitele na vyšší reálce v Mühlendorfu a téměř pět let se pomalu vypracovával zase nahoru, v letech 1949–1950 byl jejím ředitelem. V r. 1953 odešel do penze. Obnovil MSSGV i časopis *Altwater*, který redigoval do r. 1955; v letech 1954–1964 byl redaktorem *Altwater-Kalender*. Stal se spolupracovníkem Historické komise Sudet, mnichovského *Collegia Carolina* a dalších krajanských spolků. Jmenovali ho čestným občanem francouzského města Omer za pomoc civilnímu obyvatelstvu poškozenému bombardováním; 24. 8. 1958 obdržel Spolkový záslužný kříž 1. třídy a Čestný odznak Vidnavy. Dr. Franz Peschel zemřel 4. 7. 1968 v Mühlendorfu a v paměti svých krajanů z řad sudetských Němců zůstal zapsán jako „Traditionsträger“, nositel, propagátor jejich slezských tradic, které rozvíjel i v nové vlasti.

*

Aniž bychom se oddávali planému psychologizování, je namístě se pokusit odpovědět, co Franze Peschela přivedlo do služeb nacistické strany. Odpověď je přitom nasnadě s využitím komparativní metody. Naprosto totéž, co vedlo desetitisíce českých intelektuálů, učitele v to počítaje, ke vstupu do Komunistické strany Československa. Víra v jedinou objektivní pravdu, víra v jednoduchou nápravu chyb minulého režimu, víra ve vlastní schopnosti činit při této nápravě dobro a u učitelů zvláště jistý „skleníkový efekt“, kdy z výchovných důvodů vystupují před svými žáky s čistými kategoriemi dobra a zla, nezatiženými pochybnostmi, kompromisy, zbabělostí atd. A pragmatická touha po kariéře. A strach po odkrytí skutečné tváře totalitního režimu. A bylo by toho daleko více, ovšem v případě Dr. Franze Peschela jde již o uzavřenou kapitulu.

39 Z hodnocení okresního vedoucího NSDAP v Jeseníku na dr. Peschela, viz SOKA Jeseník, fond NSDAP – okresní vedení Jeseník, kart. 63, inv. č. 25.

40 Tamtéž.

41 J. EHRLICH, *Dr. Franz Peschel*, s. 244.

42 Zasadíme to ovšem do dobového kontextu – Čechům, v případě německého válečného vítězství, hrozily daleko horší sankce než jen odsun: za použití rasových zákonů poněmčení, vysídlení na Sibiř či přímá fyzická likvidace!

Summary

Franz Peschel, professor at the grammar school in Jeseník, tourist, museologist and „Traditionsträger“

Franz Peschel, professor at the grammar school in Jeseník, a tourist, a museologist and “Traditionsträger”. Franz Peschel was born on April 16, 1889 in Mikulovice (the district of Jeseník). He attended the grammar school in Vidnava (1901–1909), then studied German and French at the University of Vienna. In July 1914, he was graduated as a Doctor of Philosophy and, on August 2, he joined the military service at Opava Infantry Regiment No. 1 Kaiser and, on September 6, he was sent, as a member of this regiment, to the Russian front as a one-year volunteer. A year later, he was wounded and taken captive by the Russians. After the ordeal in Russia and Ukraine, he did not return from the prison camp in Siberia to the new Czechoslovak state until September 1920.

After his return, he began teaching at the State Reform Real Grammar School in Jeseník, and, in 1937, he became its director. Dr. Peschel played a major role as an official of the Moravian-Silesian Sudeten Mountain Association (Mährisch-schlesischer Sudetengebirgsverein, MSSGV) based in Jeseník. He promoted mountain tourism both in various periodicals and in separate publications. In addition, from 1907 to 1938, he was a member of the Turnverein, a member of the Union of Germans (Bund der Deutschen) and the German Cultural Association (Deutscher Kulturverband), an economist of the Provincial Association for Foreign Trade (Landesverband für Fremdenverkehr). He also significantly influenced the museum work in Jeseník. Dr. Peschel initiated the relocation of the town museum to the Water Fortress in Jeseník, where he took the office of the custodian in 1932. In 1935, he was appointed preserver of the State Monument Office in Brno for the district of Jeseník.

During the Sudeten crisis of 1938, Dr. Peschel joined the SdP in April, and, therefore, he was not suitable for the Czechoslovak Ministry of Education for political reasons and was removed from the position of director on September 1, 1938. After the declaration of martial law, when the coup of freikorps units was already successfully taking place in the northern part of the district of Jeseník, Peschel fled to Nisa, where he passed on valuable information to the German armed forces. On October 1, 1938, he was awarded the Commemorative Medal (Medaille zur Erinnerung an den 1. Oktober 1938) and was transferred to the NSDAP. After the annexation of the Sudetenland to German Reich, Peschel regained the position of grammar school director, but, in January 1939, he was transferred to the department for higher schools in the Opava government district within the Sudetenland.

After the death of his eldest son in July 1941, he voluntarily joined the army and found himself in Russia again, serving at the South Command. In March 1942, he was transferred to the shores of the English Channel, where, in St. Omer, he served as a lieutenant in the Air Defence Headquarters. In 1943, he was transferred to the headquarters in Wrocław (Breslau). He was awarded the War Merit Cross with Swords (Kriegsverdienstkreuz mit Schwertern). He was eventually released from the military service as incapable, and, in March 1944, he joined the government bodies of the Sudetenland in Liberec.

After the end of the war, he returned to Jeseník. After being deported with his wife and son to Upper Bavaria in May 1946, Dr. Peschel started work as a teacher at the high school in Mühldorf in November 1945. From 1949 to 1950, he was its director; in 1953 he retired.

He was significantly involved in compatriot associations. He also revived the MSSGV and *Altwater* magazine, which he edited until 1955; from 1954 to 1964, he was the editor of *Altwater-Kalender*. He became a collaborator of the Historical Commission of the Sudetenland and the Collegium Carolinum in Munich. In 1958, he received the Federal Cross of Merit of 1st Class (Verdienstkreuz I. Klasse des Verdienstorden der BRD). Dr. Franz Peschel died on July 4, 1968 in Mühldorf and remained in the memory of the Sudeten Germans as “Traditionsträger”, a promoter of their Silesian traditions, which he developed in his new homeland.

Zusammenfassung

Franz Peschel, Gymnasialprofessor in Freiwaldau, Wanderer, Museumsarbeiter und „Traditionsträger“

Franz Peschel ist am 16. 4. 1889 in Mikulovice / Niklasdorf (Kreis Jeseník / Freiwaldau) geboren. Er besuchte in den Jahren 1901–1909 das Gymnasium in Vidnava / Weidenau, dann studierte Deutsche und Französische Sprachen an der Universität in Wien. Im Juli 1914 wurde er zum Doktor der Philosophie promoviert, und schon am 2. August trat er den Militärdienst im Regiment Nr. 1 Kaiser in Opava / Troppau ein, mit dem er am 6. September als einjähriger Freiwilliger an die russische Front ging. Er wurde verletzt und am 8. September 1915 fiel in russische Gefangenschaft. Aus dem Gefangenenlager in Sibirien kehrte er nach der Anabasis durch Russland und Ukraine schon in den neuen tschechoslowakischen Staat erst im September 1920 zurück.

Nach seiner Rückkehr lehrte Peschel am Staatlichen Reformrealgymnasium in Jeseník und wurde 1937 sein Direktor. Dr. Peschel spielte eine wichtige Rolle als Funktionär des Mährisch-schlesischen Sudetengebirgsvereins (MSSGV) mit Sitz in Jeseník. Er propagierte das Gebirgstourismus in verschiedenen Periodika und Publikationen. Er war in den

Jahren 1907–1938 Mitglied des Turnvereins, weiter Mitglied des Bundes der Deutschen und des Deutschen Kulturverbandes, sowie Verwalter des Landesverbandes für Fremdenverkehr. Er griff wesentlich auch in die museale Arbeit in Jeseník ein. Dr. Peschel gab Anstoß zur Verlegung des Stadtmuseums in die Wasserfestung in Jeseník, in dem er 1932 das Amt des Kustos übernahm. Im Jahr 1935 wurde er zum Konservator des Staatlichen Amtes für die Denkmalpflege in Brno / Brünn für den Kreis Jeseník ernannt.

Während der Sudetenkrise trat Peschel im April 1938 in die SdP ein, und deswegen war er aus politischen Gründen für das tschechoslowakische Ministerium für Schulwesen nicht erträglich und wurde zum 1. September 1938 des Direktorates entlassen. Nach der Erklärung des Standrechts, als schon im nördlichen Teil des Kreises Jeseník der Putsch der Freikorpsseinheiten verlief, floh Peschel nach Nisa / Neisse, wo er der Wehrmacht wertvolle Informationen übergab. Er wurde mit der Medaille zur Erinnerung an den 1. Oktober 1938 ausgezeichnet und trat in die NSDAP ein. Nach der Eingliederung des Sudetenlandes an das Reich kehrte Peschel sein Amt des Gymnasialdirektors wieder, aber im Januar 1939 wurde er in die Abteilung der Höheren Schule im Regierungsbezirk Troppau im Rahmen des Reichsgaues Sudetenland verlegt.

Nach dem Tod des ältesten Sohns im Juli 1941 meldete er sich freiwillig in die Armee an und kam wieder nach Russland, er diente bei der Kommandantur Süd. Im März 1942 wurde er nach Frankreich verlegt, wo er in St. Omer als Oberst bei der Kommandantur der Flugabwehr diente. Im Jahr 1943 wurde er zur Kommandantur nach Breslau verlegt. Er wurde mit dem Kriegsverdienstkreuz mit Schwertern ausgezeichnet. Als unfähig für den Militärdienst wurde er entlassen und im März 1944 trat er in die Regierungsbehörde in Liberec / Reichenberg ein.

Nach dem Ende des Kriegs kehrte er nach Jeseník zurück. Nach der Aussiedlung mit seiner Frau und seinem Sohn im Mai 1946 nach Oberbayern erwarb Dr. Peschel im November 1945 die Lehrersstelle an der Oberrealschule in Mühldorf. Er war in den Jahren 1949–1950 Schuldirektor, im Jahr 1953 wurde er pensioniert.

Er engagierte sich wesentlich in den Organisationen der Landsmannschaft. Er erneuerte MSSGV und die Zeitschrift *Altwater*, die er bis 1955 redigierte. In den Jahren 1954–1964 war er Redakteur des *Altwater-Kalenders*. Er war Mitarbeiter der Historischen Kommission des Münchner Collegium Carolinum. Im Jahr 1958 erhielt er das Verdienstkreuz I. Klasse des Verdienstordens der BRD. Dr. Franz Peschel starb am 4. 7. 1968 in Mühldorf und ist im Gedächtnis seiner Landsleute aus den Reihen der Sudetendeutschen als „Traditionsträger“ eingetragen, als Propagator ihrer schlesischen Traditionen, die er auch in der neuen Heimat weiter entwickelte.